

VU Research Portal

Uit het archief van de Raad van Justitie te Colombo: Rechtsbedeling in Ceylon in de 18e eeuw

Hallebeek, J.; Sirks, A.J.B.

published in

Libellus ad Thomasium. Essays in Roman Law, Roman-Dutch Law and Legal History
2010

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Hallebeek, J., & Sirks, A. J. B. (2010). Uit het archief van de Raad van Justitie te Colombo: Rechtsbedeling in Ceylon in de 18e eeuw. In R. van den Bergh, & G. van Niekerk (Eds.), *Libellus ad Thomasium. Essays in Roman Law, Roman-Dutch Law and Legal History* (pp. 390-412).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

UIT HET ARCHIEF VAN DE RAAD VAN JUSTITIE TE COLOMBO: RECHTSBEDELING IN CEYLON IN DE 18E EEUW

Boudewijn Sirks* en Jan Hallebeek**

1 Inleiding

Het Nationaal Archief te Colombo herbergt nog altijd wat er bewaard is gebleven aan rechtspraak uit de periode dat Sri Lanka onder bestuur stond van de Verenigde Oostindische Compagnie (1640-1796). Wat de toepassing van het burgerlijk recht uit deze periode betreft, is dat helaas niet erg veel meer. De catalogus Jurriaanse¹ vermeldt onder de nummers 4194 tot 4547 een reeks gebundelde documenten betreffende civiele procedures uit de periode 1732-1795 (*documents in civil cases*). Daarnaast is er ook een reeks, de nummers 4548 tot 4600, over de periode 1687-1795, waar de documenten niet gebundeld zijn per geschil en in chronologische volgorde, maar willekeurig door elkaar heen (*documents in civil cases indiscriminately bound together*). Dan zijn er nog civiele interrogatieboeken (nrs. 4186-4193, over 1704-1785), civiele presentatieboeken (nrs. 4149-4150, resp. over 1769 en 1784-1785), en civiele requestboeken (nr. 4174, over 1761). Tenslotte zijn er enige onbeschreven bundels (nrs. 4175-4177) en gemengde documenten behorende tot civiele processen (nrs. 4808-4863). Wat ontbreekt, is bijvoorbeeld een register van civiele vonnissen en de rol voor de 18e eeuw. Van de civiele rechtspraak uit de 17e eeuw is praktisch niets meer bewaard. Het is niet te zeggen of wat over is nu een groot of een klein deel van het oorspronkelijke archief heeft uitgemaakt.

Al steekt dit archief dus wat schamel af in vergelijking met de archieven van de VOC in Zuid-Afrika of Jakarta, het biedt desondanks nog genoeg op het gebied van het burgerlijk recht. Toen één van de schrijvers van dit artikel in februari en maart 2000 het Nationaal Archief in Colombo bezocht, kon worden geconstateerd dat het

1 M.W. Jurriaanse, *Catalogue of the Archives of the Dutch Central Government of Coastal Ceylon 1640-1796*, Colombo 1943.

* Regius Professor of Civil Law, Universiteit van Oxford.

** Hoogleraar Europese rechtsgeschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam.

zojuist beschreven materiaal over het algemeen in slechte staat verkeerde. Volgens de toenmalige directeur van het archief, dr. K.D.G. Wimaleratne, werd het bewaard onder omstandigheden die verre van optimaal waren. Het is daarom toe te juichen dat, in het kader van een aantal TANAP-projecten (*Towards a New Age of Partnership*), een groot deel van de zojuist genoemde VOC-documenten in 2008 kon worden verfilmd. Het ligt in de bedoeling dat de nu gemaakte moederfilms in de nabije toekomst worden gescand, waarna de documenten op het Nationaal Archief te 's-Gravenhage toegankelijk zullen zijn voor (rechts-)historisch onderzoek.

Voor deze bijdrage, ter ere van onze collega Philip Thomas, die zich zo dikwijls heeft beziggehouden met het Rooms-Hollandse recht, ook dat van de voormalige VOC-gebieden, hebben wij een kleine selectie gemaakt uit de bewaard gebleven dossiers, die overigens lang niet altijd de origineel ingediende stukken blijken te bevatten. Die zijn na afloop van het proces waarschijnlijk teruggegeven aan de partijen. Dikwijls zijn het extracten of kopieën van de inschrijvingen in de diverse registers, zoals in de dingtalen, de civiele rol en de notulen.² Het gaat hierbij om de kopieën die ten behoeve van de Raad van Justitie werden gemaakt en die berustten bij de voorzitter.³ Vermoedelijk was het de secretaris van de Raad die een dergelijk werkdossier aanlegde. Op gezette tijden werd het dan aan alle leden van de Raad rondgezonden, zodat elk lid zich een oordeel kon vormen. Wanneer een bewaard gebleven dossier nog compleet is, biedt het de onderzoeker een goed beeld hoe het proces moet zijn verlopen. Wat vaak ontbreekt, is het eindvonnis. Een ontwerp daarvan zal aan de leden van de Raad zijn voorgelegd, maar daarvan was in twee van de door ons onderzochte dossiers niets meer te vinden. Een derde dossier bleek wel een vonnis te bevatten, maar dit is goed verklaarbaar. Het is namelijk een crimineel vonnis waarbij een lijfstraf werd opgelegd en in dergelijke gevallen moest er wel een kopie van het vonnis aan het dossier worden toegevoegd, omdat dossier en vonnis dan ter approbatie werden toegezonden aan de Politieke Raad van Ceylon.

Om een indruk te geven hoe een dossier is samengesteld en wat een geschil nu kon inhouden, hebben wij drie procesdossiers geselecteerd: één uit 1758 betreffende afgifte van emancipatiebrieven (nr. 4224), één uit 1772-1773 betreffende de levering van arreek (nr. 4289) en een strafproces uit 1793 betreffende het toebrengen van letsel (nr. 4577). Dit laatste proces is om de één of andere reden terecht gekomen in de hierboven genoemde reeks van willekeurig bij elkaar gevoegde documenten in civiele geschillen. Allereerst wordt steeds de inhoud van het dossier weergegeven, gevolgd door een beknopte beschrijving van het geval, voorzien van enig commentaar. Deze werkwijze biedt de gelegenheid om na te gaan of en welke procesvormen in acht werden genomen.

2 Zo nu en dan bevinden zich in de dossiers ook originele stukken, zoals getuigenverklaringen.

3 Zie de naamsvermeldingen der voorzitters op de afzonderlijke stukken in de drie procesdossiers (hierna). Theoretisch zou de naam ook kunnen aanduiden dat de zaak zich onder deze president afspeelde, maar dat zou een vreemde en anderszins onbekende manier van registreren zijn. Vandaar dat de andere verklaring, dat het om een werkdossier gaat, ons aannemelijker lijkt. Het zou overigens interessant zijn te zien wat er gebeurde als een zaak zich over meerdere presidenten uitstrekte, maar zo'n geval zijn wij nog niet tegengekomen. Waarschijnlijk, zie nr. 2, bleef de eerdere naam staan; wat ook weer pleit voor de opvatting dat het een werkdossier was dat bij de president, wie ook maar, berustte.

Daarna worden de drie onderzochte dossiers met elkaar vergeleken. De drie processen werden gevoerd voor de hoogste rechterlijke instantie in Ceylon, de Raad van Justitie te Colombo. Deze was bevoegd voor civiele en criminele zaken, zowel in eerste aanleg als in hoger beroep.⁴

2 Het proces van Arij en Pedro c.s. tegen Louis Matthijszen (1758)

Het eerste proces is een rekestprocedure tussen enerzijds Arij en Pedro c.s. en anderzijds Louis Matthijszen. Gevraagd werd om emancipatiebrieven af te geven. Het proces heeft zich afgespeeld in 1758 (archiefnummer 4224). Dit dossier bevat alleen maar originele stukken.

Inhoud van het dossier:

f. 1r-2r: nr. 1, 6 januari 1758, rekest van Arij, Pedro c.s. (een handtekening, drie kruisjes) tegen ongenoemde gerekwireerde (Louis Matthijszen).

f. 3r-3v: [geen nr.] 30 april 1751, verklaring van Jacobus Verlaat, boekhouder, Frederik Willem Hoijer, assistent, Andries Matthijsz, gezworen landmeter, Louis Matthijszen, burger van Colombo, voor twee leden van de Raad van Justitie, dat zij het slavenjong Aalie [moet waarschijnlijk zijn: Arij] vrijlaten en voor hem voor de komende zes jaren borg staan. Hieraan is op 18 januari 1758 toegevoegd dat dit wel in het emancipatieboek staat, maar dat geen afschrift is gegeven omdat Louis' handtekening ontbreekt. Boven het stuk staat de naam Samlant.

f. 5r-8v: nr. 3 [maar op f. 8v gemerkt als nr. 2], 6 januari 1758, rekest van Louis Matthijszen: verzoek om kwijtschelding van de boetes voor zijn default; zijn presentatie van de geschiedenis: erfaters wensten nimmer de vrijlating; op verzoek van Salomon Waas, die van de Compagnie de duikerij had gepacht, had hij deze de slavenjongen Arie ter beschikking gesteld; Arie sprak Waas van een belofte van Ursula Pieris; Waas weer bewoog hem (Louis) ertoe de jongen vrij te laten; twee erfgenamen waren daartegen, zodat slechts

4 De Raad van Justitie te Colombo was als gerecht van eerste aanleg competent in civiele zaken betreffende een vordering ter waarde van 120 rijksdaalders (Rds) of meer tussen inlanders wonende in het Fort van Colombo en 'iedere plaats binnen Kayman's Gate', zoals de wijk Pettah, en tussen Europeanen en nakomelingen van Europeanen wonende in het justitiële district van Colombo. In hoger beroep was de Raad competent om te oordelen over alle civiele beslissingen van de Landraden en civiele raden binnen het eigen district en van de beslissingen in zaken betreffende meer dan 300 Rds van de Raden van Justitie van Galle, Jaffnapatnam en Trincomalee. Onder bepaalde voorwaarden was het mogelijk om van een beslissing van de Raad van Justitie te Colombo in beroep te gaan bij de Raad van Justitie te Batavia. In criminele zaken was de Raad van Justitie competent in alle gevallen betreffende inwoners van het justitiële district, die buiten de bevoegdheid van de fiscaal of de dessave vielen. Zie Jurriaanse, op. cit., p. 276; T. Nadaraja, *The legal system of Ceylon in its historical setting*, Leiden 1972, p. 6 (over de uitdrukking 'iedere plaats binnen Kayman's Gate' zie p. 25); M.H.J. van den Horst, *The Roman Dutch law in Sri Lanka* [Juridische reeks Vrije Universiteit, 1], Amsterdam 1985, p. 44; en L. Hovy, *Ceylonees Plakkaatboek*. Plakkaten en andere wetten uitgevaardigd door het Nederlandse bestuur op Ceylon 1638-1796, Hilversum 1991, p. ci-civ.

een onderhandse akte werd opgemaakt. De bewuste twee, Nonis en Hoijer, waardeerden de slaven en lieten zich ieder 70 Rds uitbetalen; dat Verlaat in 1751 de akte van vrijlating voor Arie en Pedro liet passeren, maar dat hij de ontrouw en ongehoorzaamheid dezer had bemerkt en daarom niet ondertekende; dat voor vrijlating de procedure voor Schepenen is vereist. Boven het stuk staat de naam Samlant.

f. 9r-9v: 27 augustus 1753, verklaring door Jacobus Verlaat, Frederik Willem Goijer [moet zijn: Hoijer], Andries en Louis Matthijszen, van eigendom van de slaven Louisa, Magdalena, Patjo, Simon, Mienga, Susanna, Victoria, Jojo, voor notaris Kriekenbeek. Boven het stuk staat de naam Lebecke.

f. 11r-12v: nr. 4, 6 december 1757, rekest van Arij en Pedro c.s. (nl. Pasqual, Joseph, Louisa, Magdalena, Minga, Susanna, Witoria, en dochter Susanna van Magdalena), aan de Raad van Justitie⁵ om, nadat Andries Matthijszen op 1 juni 1752 de onderhandse akte had goedgekeurd, en de emancipatiebrieven zijn opgemaakt, nu de ondertekening te gelasten. Boven het stuk staat de naam Samlant.

f. 13r: Verklaring dat het zegel behoort bij het volgende stuk (de onderhandse akte). Boven het stuk staat de naam Lebecke.

f. 14r-14v: 25 april 1744, onderhandse akte met onderaan de goedkeuring door Andries Matthijszen gegeven op 1 juni 1752. Vrijgelaten worden Arij, Pedro, Pasquaal, Joseph, Louisa, Magdalena, Minga, Susanna, Witoria en Magdalena's dochterje Maria: uit eigen vrije wil en in uitdrukkelijke nakoming van hun erflaatsters wens.

f. 17r-17v: nr. 5, 6 december 1757, rekest van van Arij en Pedro c.s., dat nu Verlaat, Hoijer en Andries Matthijszen de vervaardigde emancipatiebrieven hebben ondertekend, de gerekwireerde (Louis Matthijszen) wordt genoopt ook te ondertekenen. Boven het stuk staat de naam Samlant.⁶

Het dossier begint met een rekest van 6 januari 1758 (f. 1-2), met als inhoud dat de gerekwireerde, tegen wie al default was verleend, van zijn excepties verstoken mag blijven ter voorkoming van verdere proceskosten. Uit andere stukken blijkt dat deze gerekwireerde Louis Matthijszen is. De reden die voor dit rekest wordt aangevoerd is dat het hier gaat om het afdwingen van een belofte van de gerekwireerde, die hij zelf niet mag betwisten. Als autoriteit wordt verwezen naar het *Tractaat de foro competenti* van de Delftse advocaat Pieter Vromans, voor het eerst uitgegeven in 1661. Het beroep hield in dat het zwijgen van Louis Matthijszen voor een confessie moet worden gehouden.⁷ Het genoemde boek

5 Voorzitter was Albert Burgart de Jonckheere.

6 Noel Anthony Lebeck was in 1756 president van de Raad van Justitie. Abraham Samlant was in 1757 en 1758 president. Het gaat hier om Abraham Samlant (1713-1766), die in 1758 commandeur van Jaffna werd (zie hierna noot 42). Daar de stukken met 'Lebeck' niet uit 1757-1758, maar uit resp. 1751 en 1744 dateren, is het waarschijnlijk dat deze zijn gehaald uit een ouder werkdossier, dat voor het proces in 1751, dat onder Lebeck als president werd gevoerd (zie nrs. 4277 uit 1751), moet hebben plaatsgevonden. Dat weer wijst erop dat deze werkdossiers op de secretarie bleven.

7 Pieter Vromans, *Tractaat de foro competenti*, verklarende van welke Zaeken het Hof, en de Hooge Raad ..., Leiden 1710 (derde druk met aanvullingen van Hubertus van Middelant), p. 446: "Ja, het geeft meerder bewijs, iemands eygen judiciele confessie, als 't geen geschied door getuygen, en andere publijcke instrumenten (7), nam ubi est praesumptio juris et de iure, nulla admittitur probatio in contrarium, nisi per confessionem adversari, auth. sed jam necesse, Cod. de donat. propt. nupt. ibid. Gloss. Bart. in l. si duo ff. de acquir. hered.;" p. 447: (7) "Vide plura apud Merul. lib. 4 tit. 62 cap. 4 n.

van Vromans was overigens één van de vier Nederlandstalige werken over procesrecht die in 1740 door mr Reynier Stapel, toentertijd president van de Raad van Justitie te Batavia, werden aanbevolen als studielectuur voor de buitencomptoiren. De andere drie handboeken waren de *Papegay* van Willem van Alphen (1608-1691), en de werken *Manier van procederen* van Paul Merula (1558-1607) en Simon van Leeuwen (1625-1682).⁸

De zaak betreft de vrijlating van tien slaven. Slavernij was in de gebieden van de VOC toegelaten en zowel Europeanen als anderen (Chinezen, Moren, Balinesen enz.) hielden slaven, veelal huisslaven.⁹ Aangezien het Rooms-Hollandse recht geen slavernij meer kende, moest men voor het materiële recht betreffende slaven en hun vrijlating zijn toevlucht nemen tot lokale statuten en plakkatens, eventueel aangevuld met Romeins recht. In een onbekend jaar, waarschijnlijk enige tijd vóór 1744, stierf Ursula Pieris, weduwe van de visser Domingo Dias. Ursula moet op haar sterfbed de wens hebben geuit dat negen slaven en een slavenkind zouden worden vrijgelaten. Juridisch gezien betrof het hier een fideicommissaire vrijlating. De erflaatster verzocht mondeling haar erfgenamen iets te doen. Had zij dit eerder schriftelijk gedaan, dan was er sprake geweest van een codicil en dat zou haar erfgenamen hebben gebonden en de slaven een in rechte afdwingbare aanspraak hebben gegeven. Er bleken zes erfgenamen te zijn, die besloten de tien slaven informeel vrij te laten. De vrijlating gebeurde namelijk niet conform de vormvereisten maar bij onderhandse emancipatieakte van 25 april 1744 (f. 13-14v). Deze akte werd ondertekend door slechts drie van de zes erfgenamen, namelijk Jacobus Verlaat, Louis Matthijszen en Maria Nonis. Zij verklaarden erfgenamen te zijn van hun grootouders, de pattangatijn¹⁰ Domingo Dias en diens vrouw Ursula Pieris. Voorts verklaarden zij de tien slaven te zullen vrijlaten ter vervulling van de dienovereenkomstige wens van Ursula Pieris, mondeling geuit op haar sterfbed. Tevens deden zij afstand van alle rechten op deze slaven. Een vierde erfgenaam, Andries Matthijszen, participeerde op dat moment niet in de akte (f. 17v), maar gaf later, in 1752, alsnog zijn goedkeuring. Uit de akte blijkt ook dat deze erfgenamen zonder enige tegenprestatie meewerkten aan

2 et seqq. Mynsing. cent. 5 obs. 77 in fin. Trentacinq. var. resol. lib. 2 resol. de confess. 2 n. 3. S. van Leeuwen Cens. for. part. 2 lib. 1 cap. 29 n. 24. Roland. cons. 71 n. 41 et cons. 75 n. 24 vol. 2 Mascard. de probat. in proem. qu. 7 n. 3. By dese gelegenheid werd gevraagd of ymand, tegens wie enig Instrument in 't Gerigte werd geproduceert, indien hij nietwes daar tegen en segd, door sijn stilswijgen werd gehouden het te erkennen, ende het selve also voor een Confessie moet worden gehouden? Werd verstaan van ja, te weten in sommige en provisionele saken. Cap. 2 de appellat. in 6. Bartol. in l. 1 C. de relat. Menoch. de praesum. lib. 2 praesum. 45 et lib. 6 praesum. 99 n. 15. 25 et per tot. Nederl. Advys. 2. deel cons. 197."

8 Dit naar aanleiding van een klacht over het buitencomptoir Gamron in Perzië, dat aldaar het procesrecht niet in acht zou nemen; zie F.W. Stapel, Bijdragen tot de geschiedenis der rechtspraak bij de Vereenigde Oostindische Compagnie, in: Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, Deel 90, 's Gravenhage 1933, p. 89-139, hier p. 129-131.

9 Voor de slavernij op Ceylon zie L.J. Wagenaar, Galle, VOC-vestiging in Ceylon. Beschrijving van een koloniale samenleving aan de vooravond van de Singalese opstand tegen het Nederlandse gezag, 1760, Amsterdam 1994, p. 51-59. De VOC had ook slaven voor noodzakelijke ambachten en diensten. Op de Kaap werden slaven ook in de Compagnietuinen gebruikt.

10 Een pattangatijn is een hoofd bij de visserskaste; zie Hovy, op. cit., p. 984.

de informele vrijlating. De twee overige erfgenamen, Frans Nonis en Frederik Willem Hoijer (gehuwd geweest met Catharina Nonis), ondertekenden de akte niet. Zij lieten zich voor hun medewerking door de slaven wel ieder 70 rijksdaalders (Rds) betalen.¹¹ De namen van de tien nu informeel vrijgelaten slaven waren Arij, Pedro, Pasquaal, Joseph, Louisa, Magdalena, Minga, Susanna en Witoria, en het kind Maria (gedoopt Susanna) van Magdalena. Na het opstellen van de onderhandse akte hadden de erfgenamen er zorg voor gedragen dat ter secretarie de vrijbrieven gereed lagen, maar deze hadden zij (nog) niet ondertekend.

Vier erfgenamen besloten in 1751 om twee van de in 1744 reeds informeel vrijgelaten slaven, het slavenjongetje Arij en de slaaf Pedro, ook formeel vrij te laten vanwege bewezen diensten. Formeel wil zeggen, dat de vrijlating nu geschiedde ten overstaan van twee leden en de secretaris van de Raad van Justitie. Deze vier erven waren Verlaat, Hoijer en de twee Matthijszen. Merkwaardig is dat Hoijer, die zich in 1744 had laten afkopen, kennelijk meende nog rechten op de slaven te kunnen doen gelden, en dat Maria Nonis ontbrak, maar het is natuurlijk denkbaar dat Hoijer de erfopvolger was van Maria Nonis. De akte van vrijlating van Arij, gedateerd 30 april 1751, bevindt zich in het dossier (in een kopie uit 1758). Van die van Pedro is geen afschrift aanwezig, maar moet waarschijnlijk op hetzelfde moment zijn opgesteld. In de akte betreffende de vrijlating van Arij verklaarden de vier erfgenamen tevens, dat zij zes jaar voor de jongen zouden borg staan, zodat hij niemand tot last zou zijn en zeker de diaconie niet (f. 3). Op de akte ontbreekt de handtekening van Louis Matthijszen, die kennelijk toch niet had willen tekenen. Dit had, volgens het onderschrift van 18 januari 1758 op de geautoriseerde kopie, tot gevolg dat van de formele vrijlating van Arij geen afschrift werd gegeven en Arij geen emancipatiebrief kreeg, al was de vrijlating dan wel ingeschreven in het register. Later, in 1758, verklaarde Louis Matthijszen, dat Verlaat in 1751 twee emancipatiebrieven had laten opstellen, één voor Arij en één voor Pedro, maar dat hij, Louis, toen al de onbetrouwbaarheid en ongehoorzaamheid van deze slaven had opgemerkt en daarom tot op heden (1758) niet had willen ondertekenen.

Enige jaren later, op 27 augustus 1753, lieten dezelfde vier erven die Arij en Pedro hadden vrijgelaten in 1751, Verlaat, Hoijer en de twee Matthijszen, voor notaris Kriekenbeek een bewijs van eigendom opstellen betreffende de overige acht in 1744 informeel vrijgelaten slaven. Daaruit moest blijken dat de onderhandse akte van 1744 teniet was gedaan (f. 7r-8v). De vier verklaarden dat deze slaven aan wijlen Domingo Dias hadden toebehoord en nu hun in eigendom toebehoorden en dat hiervoor het bewijs was geleverd (f. 9r-v). Ook nu weer lijkt het of de plaats van Maria Nonis was ingenomen door Hoijer. Het betrof de slaven Louisa, Magdalena, Patjo (Pasquaal?), Simon (Susanna?), Mienga, Susanna, Victoria en Jojo (Joseph?).

Op 6 december 1757 vorderden nu alle slaven ondertekening van hun vrijbrieven, zowel om hiermee aan de jongste ordre, bij plakkaat gepubliceerd, te voldoen, als om hun vrijheid ten volle te kunnen genieten (f. 12v). Het is niet duidelijk welke de hier genoemde ordre is die verband zou moeten houden met vrijlating en emancipatiebrieven

11 Als dit de waarde van hun aandeel in de slaven was, zou bij gelijke delen de totale waarde der slaven 420 Rds zijn geweest, dus ca. 54 Rds per slaaf (het slavenkind niet meegerekend). Dit bedrag past binnen de marges van 30 en 150 Rds die Wagenaar, op. cit., noemt op p. 53 als prijzen van slaven.

en zou moeten dateren van kort voor december 1757. Wel is er een gepubliceerde resolutie van 6 april 1773, die voorschrijft dat alle vrijgelaten slaven een emancipatiebrief bij zich moeten dragen, ook al zijn zij al tien jaar vrij. Dit voorschrift werd in 1782 nog eens herhaald.¹² Ook werden er op 20 juni 1749 twee plakkatens uitgevaardigd die waren gericht tegen het houden en vervreemden van slaven zonder behoorlijke akten. De reden hiervoor was dat slaven regelmatig onderhands werden verkocht en vervreemd zodat het soms onduidelijk was of de bezitter nu gerechtigd was tot de eigendom van een slaaf of niet.¹³ Mogelijk is in dat kader ook een plakkaat of ordre uitgevaardigd van dezelfde strekking als die later in 1773 en 1782, die ons niet is overgeleverd.

Zoals gezegd vorderden alle slaven dat zij emancipatiebrieven zouden verkrijgen. Arij en Pedro hadden slechts de handtekening van Louis Matthijszen nodig om de reeds gedane formele vrijlating uit 1751 volle werking te laten verkrijgen. De anderen hadden de medewerking van alle eigenaren nodig. Deze moesten de onderhandse akte uit 1744, waaraan in 1752 ook Andries Matthijszen zijn goedkeuring had gehecht, ten uitvoer leggen door de opgestelde vrijbrieven te ondertekenen. Louis Matthijszen zal echter niets van zich hebben laten horen, aangezien Arij c.s., een maand later, op 6 januari 1758 een verzoekschrift tegen Louis Matthijszen indienden. Hem moest geen verder uitstel worden gegund met het tekenen van de akten. Op dezelfde 6 januari 1758 diende Louis Matthijszen een verweerschrift in, dat zich vooral richtte tegen verdere implementatie van de informele vrijlating uit 1744. Hij stelde dat geen van zijn grootouders bij testament vrijlating had gelast en dat de bewering van de slaven op niets berustte. Na Ursula's dood werd de gehele nalatenschap verkocht, en ook haar slaven zouden zijn verkocht, ware het niet dat die verkoop tot nader order werd gesuspenseerd. De slaven verrichtten vervolgens enige jaren dienst als slaven bij de erfgenamen. De slaaf Arij ging werken bij Salomon Waas en maakte deze wijs dat Ursula de wens had geuit dat de tien zouden worden vrijgelaten. Daarop had Waas hem, Louis, onder druk gezet. Twee erfgenamen, Nonis en Hoiyer, lieten zich uitkopen voor 70 Rds per persoon. Louis had alleen uit dankbaarheid jegens zijn weldoener Salomon Waas in 1744 het onderhandse geschrift getekend. De slaven gedroegen zich vervolgens alsof zij reeds vrij waren en betoonden hem geen respect en gehoorzaamheid. Daarom vroeg hij een verklaring dat het onderhandse geschrift van nul en generlei waarde was en benadrukte hij dat een geldige vrijlating alleen voor de secretaris en twee getuigen of voor twee leden van de Raad van Justitie kon geschieden. Vrijgelatenen en hun echtgenoten en descendenten behoorden hun vrijlaters respect en reverentie te bewijzen en geen kwaad te doen, anders konden zij aan de ketting worden gelegd of anderszins gestraft. Hierbij verwees hij naar de titel betreffende slaven uit de Statuten van Batavia. Nu zij zich zo hadden gedragen, kon hij, waar hij hen normaal al weer in slavernij kon brengen, zeker niet aan zijn belofte worden gehouden. De gepasseerde vrijlating van Arij en Pedro had plaatsgevonden vanwege bewezen diensten en niet uit hoofde van de belofte uit 1744. Zoals reeds gezegd, zei Louis evenmin de emancipatiebrieven van deze twee slaven te willen tekenen vanwege hun ongehoorzaamheid en onbetrouwbaarheid.

12 Hovy, op. cit., nrs. 526 (p. 765) en 562 (p. 813).

13 Hovy, op. cit., nrs. 378 (p. 547-548) en 379 (p. 548-549).

Het is niet precies bekend welke vormvoorschriften vóór het jaar 1765 in Colombo hebben gegolden ten aanzien van de vrijlating van slaven, maar gezien hetgeen Louis Matthijszen in 1758 stelde in zijn verweer en gezien zijn beroep op de Statuten van Batavia, zullen deze naar alle waarschijnlijkheid niet sterk hebben afgeweken van wat gold in Batavia. Aldaar mocht de vrijlating van slaven sedert 15 januari 1682 niet meer bij notariële akte geschieden, maar kon alleen plaatsvinden door de secretaris van schepenen, in het bijzijn van twee schepenen en met ondertekening door alle drie. Bij de secretarie werd een register bijgehouden. Verder moesten vrijgelatenen, om de diaconie niet tot last te zijn, zelf hun kost kunnen verdienen, tenzij hun vrijlaters zich voor zes jaren voor hen borg wilden stellen.¹⁴ Het verbod op vrijlating per notariële akte werkte aanvankelijk niet goed. Soms maakten notarissen documenten op waarin werd gefingeerd dat de betreffende slaaf zich had vrijgekocht.¹⁵ Bij testamentaire vrijlating moest sedert 3 mei 1686 een vaste formulering worden gevolgd, waarin voor vrijlating de voorwaarde werd gesteld dat de vrijgelatene zichzelf en zijn gezin gedurende zes jaren kon onderhouden, hetgeen door de schepenen moest worden vastgesteld. Bij nalatigheid moest dan de notaris of secretaris gedurende zes jaren de vrijgelatenen zelf onderhouden als dezen ongeschikt bleken te zijn tot arbeid. Daarmee hoopte de overheid de diaconie te sparen.¹⁶ Op 13 november 1753 werd dit veranderd. Het borgtochtstelsel werkte niet en de diaconie werd toch belast. Nu moest de vrijlater of de executeur-testamentair voor iedere slaaf aan de diaconie tien Rds betalen. Dit gold voor Batavia¹⁷ en sedert 10 december 1765 ook voor de buitenkantoren.¹⁸ Zoals uit het dossier blijkt heeft het borgstelsel vóór 1765 ook voor Ceylon gegolden. Het is niet uitgesloten dat in zo'n geval de emancipatiebrief pas werd afgegeven wanneer de periode van zes jaren was verstreken. Bij vrijlating waren slaven inderdaad, zoals Louis Matthijszen beweerde, jegens hun vrijlaters tot respect en reverentie verschuldigd, net als hun vrouwen en descendentes. In geval van injurie, smaad of letsel konden vrijgelatenen met de ketting (d.w.z., dwangarbeid) of anderszins worden gestraft.¹⁹

De onderhandse akte uit 1744 kon dus niet gelden als een vrijlating en de formele vrijlating van 1751 had zonder de benodigde handtekening van Louis geen volledige werking. In zoverre had Louis Matthijszen gelijk. Maar aangezien werd verwezen naar de wens van de overledene en de declaranten handelden in hun kwaliteit als erfgenaam, kon de akte van 1744 ook gelden als bewijs van een mondeling codicil. Testamenten moesten schriftelijk worden opgemaakt en verleden voor een notaris, maar een codicil kon worden gemaakt bij onderhands geschrift. Bovendien stond in de verklaring dat de erven de tien slaven uit eigen vrije wil zouden vrijlaten. Voor de oprechte wens tot vrijlating sprak ook dat twee erfgenamen zich hadden laten uitkopen door de slaven. En dat Andries Matthijszen na vele jaren (1752) de akte van 1744 alsnog had ondertekend, geeft aan dat er toch wel enige gelding aan werd toegekend, waarschijnlijk als bevestiging

14 J.A. van der Chijs (red.), *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602-1811*, Batavia/Den Haag, 1885-1900 (verder: NIP), Deel 3, p. 75-77.

15 NIP 3, p. 252-253.

16 NIP 3, p. 176.

17 NIP 6, p. 556-557.

18 NIP 8, p. 83-84.

19 Statuten van Batavia van 1642, NIP 1, p. 575.

van de verklaring van de overledene. Maar waarom werd niet snel overgegaan tot een vrijlating die aan de vormvereisten voldeed? Waren de betrokken slaven niet in staat hun eigen kost te verdienen? Of schrokken de erfgenamen terug voor de borgstelling?

Het lijkt vreemd dat na de informele vrijlating van 1744 en de vrijlating van Arij en Pedro van 1751, die wel formeel in orde was maar volle werking ontbeerde, de slaven zo lang hebben gewacht met het opeisen van hun vrijheid. Maar misschien was het helemaal niet zo ongebruikelijk om een bepaalde periode daarmee te wachten. Een andere vrijlating in Ceylon geeft een aanwijzing daarvoor. In 1760 overleed Johanna Cornelia Takel en in haar testament, opgemaakt in 1760, gaf zij een slavine en dier twee kinderen de volle vrijheid, ofschoon deze slavine en één der kinderen zich al 20 jaar eerder hadden vrijgekocht en dit in een eerder testament van 1749 was bevestigd. Het testament van 1760 bepaalde echter dat nu de akte van emancipatie moest worden gegeven.²⁰ Kennelijk werden de emancipatiebrieven soms jaren nadat al een informele vrijlating had plaatsgevonden afgegeven. Het is mogelijk dat de erfgenamen van Ursula Pieris een soortgelijke politiek volgden: slaven informeel vrijlaten maar wachten met de afgifte van de emancipatiebrief en in de tussentijd hun diensten blijven genieten. In ieder geval sluit het aan bij de in 1749 geconstateerde en door de Hoge Regering te Batavia gelaakte praktijk, dat men het met de vormvoorschriften voor de vervreemding en vrijlating van slaven niet zo nauw nam. Misschien wilden de erfgenamen kosten besparen. Ook op vrijlating voor de Raad van Justitie drukten kosten. Blijkens een maatregel te Batavia uit 1788 waren er eigenaars die een slaaf een kwitantie gaven voor de ontvangen vrijkoopsom en beloofden te gelegener tijd een vrijbrief te zullen laten opstellen, maar dat dan niet deden. Daardoor waren deze slaven niet volkomen vrij. Zij konden hun vrijheid niet ten volle genieten en werden evenmin geregistreerd voor burgerdiensten. In een dergelijke situatie moesten – volgens de maatregel – dan binnen zes maanden behoorlijke stukken worden opgesteld.²¹ Iets dergelijks kan ook in Colombo hebben gespeeld. Wellicht was het bij een informele vrijlating gebruikelijk of leefde de verwachting dat nadat de slaven gedurende zes jaren hadden aangetoond voor zichzelf te kunnen zorgen, zij alsnog emancipatiebrieven zouden krijgen. De tijd tussen de formele vrijlating van Arij en Pedro (30 april 1751) en het indienen van het rekest (6 december 1757) beliep in ieder geval ruim zes jaar. Al met al zou deze onderhandse praktijk bij vervreemding en vrijlating van slaven een interessant punt zijn voor verder onderzoek, waarbij ook de vraag zou kunnen worden betrokken, wat hierbij typisch Ceylonese praktijk was en wat niet.

3 Het proces van Narajene Poelle en Moettoe Rame tegen Paans Quintaal (1772-1773)

Het tweede proces is dat tussen enerzijds Narajene Poelle en Moettoe Rame, als factours (vertegenwoordigers) van Ajngen Patto Apie Rama Najeker te Nagapatnam, en Paans (ook: Frans) Quintaal, vrij koopman en inwoner van Pondichéry en onregelmatig te

20 Wagenaar, op. cit., p. 52-53.

21 Resolutie Schepenen van Batavia van 16/19 september 1788; zie NIP 11, p. 56-58.

Colombo verblijvend. Het heeft zich afgespeeld in 1772-1773 (archiefnummer 4389). De bundel processtukken wordt voorafgegaan door drie lijstjes met namen van de leden van de Raad voor Justitie,²² die steeds als zij de stukken terugzonden, hebben getekend (dit blijktens de notities erop). De rondzendingen begonnen op respectievelijk 28 juli 1772 en 6 juli 1773. Vervolgens vinden wij in het dossier de volgende stukken, steeds met op de eerste bladzijde bovenaan de naam van de president, Raket, met daartussen blijktens het zegel een origineel stuk (f. 21):

f. 5r-6v: Register:

‘Eerstelijk dit register, op de dorso gemerkt no. 1

Vervolgens notulen, dingtalen en appointementen, gedurende den cours dezer zake, zedert den 8e tot den 22e dezer, gehouden en gedecerneerd, no. 2’

L. (Eis en conclusie ten principale, 8 juli 1772)

3. (Insinuatie aan de gedaagde)

driehoek: (dictum geinsereerd bij de notulen, 22 juli 1772)

Door gedaagde gediend:

vierkant: (dictum geinsereerd bij de notulen, 22 juli 1772)

4. (Rekening courant door gedaagde ondertekend 22 juli 1772)

Ondertekening door de klerk op 28 juli 1772

Ampliatie:

5. (De notulen der dingtalen, 23 juni 1773)

La A. (Dictum geinsereerd 16 oktober 1772)

La B. (Dictum geinsereerd 11 december 1772)

La C. (Dictum geinsereerd 23 juni 1773)

6. (Geaccolleerde verklaring van chitty Antho Adema en Jurie)

7. (Vragen waarop getuigen van gedaagde zijn gehoord)

Door de gedaagde gedient:

La D. (Dictum geinsereert bij notulen 11 december 1772)

La E. (Dictum geinsereerd bij notulen 17 maart 1773)

La F. (Dictum geinsereerd bij notulen 23 juni 1773)

8. (Stel geaccolleerde interrogatoriën door Katusse c.s. beantwoord)

9. (Stel contra-interrogatoriën waarop de getuigen der eisers gehoord en geexamineerd zijn)

10. (Besloten stukken)

Ondertekening op 6 juli 1773 door H(endrik) D(iederik) Dias da Fonseca, gezworen gerechtsklerk

f. 6v: Nr. 1.

22 De Raad van Justitie bestond toentertijd uit Bartholomeus Jacobus Raket (president, Commandeur van Jaffna), Jan Hendrik Borwater, Harmen Frederik Heineken, Daniel de Bok, Abraham Mijtens, Johannes Erfson, Cornelius Dionicius Kraijenhoff, Willem Adriaan Berghuijs (1733-1792), Johannes Reintous en Michiel Erentrijk Christoffel Baatke. Gouverneur in deze jaren was mr. Iman Willem Falck (1736-1785).

f. 7r-8v: extract civiele rol, 8 juli 1772, eis van Narajene Pulle, Moettoe Rame modliaar, factours van Ayngen Patta Apie Rama Najeker, te Nagapatnam, tegen Paans Quintaal, inwoonder van Pondichery, thans in loco (= Colombo) tot betaling van 378 $\frac{3}{4}$ Rds aan ropijen, en van 91 Rds wegens niet nakoming, en rente van 1 Rd % daarover, met daarop in mindering de reeds betaalde 30 pagoden en 29 ropijen (tezamen: 81 $\frac{7}{8}$ Rds).

f. 9r-9v: extract civiele rol, 15 juli 1772, overlegging door Narajene en Moettoe van hun insinuatie en de verklaring gerechtsbode; 8 dagen termijn aan gedaagde verleend om te dienen van antwoord.

f. 11r-15r: extract civiele rol, 22 juli 1772. Vierkant. Conclusie van antwoord van Quintaal. Hij had van de Compagnie 200 amunams arreek à 9 Rd. gekocht en hiervan 100 aan de eisers doorverkocht met $\frac{1}{4}$ Rd. winst, en van hen 900 Rds ontvangen. Daarvan hadden eisers maar 50 ontvangen, voor 462:24 Rds, plus koeliekosten voor 7:243 Rds, totaal 470 Rds. Hij betaalde voor de geweigerde amunams toen wegens een krappe kas maar 83:12 Rds, waarbij kwam een schuld-ola van 100 Rds ten laste van Saminade Poelle. Quintaal wilde de rest in Coromandel betalen (waar hij naar toe ging), met bodemerij interest, maar dat werd geweigerd; de schuld-ola werd aangenomen. In 1772 kwam Quintaal terug uit de Coromandel met een assignatie van de heer van der Spar voor 175 Rds, die ter plaatse door Pedro Wintura betaald werd en welk geld de eiser thuis uitgekeerd kregen. Daarna had hij nog 50 Rds betaald, zodat nu nog openstond de somma van 26:36 Rds die hij bij deze presenteerde. De eis was dus gechargeerd en moest als ongefundeerd afgewezen worden.

f. 13v-15r: extract civiele rol, 22 juli 1772. Driehoek. Insertie van de repliek der eisers. De 50 amunams waren geweigerd en teruggegeven omdat de arreek oud en verrot was. Quintaal had deze geaccepteerd en daarmee de mindering van de ontvangen som. Hij beloofde binnen enige dagen terug te betalen maar deed dat niet en wilde vertrekken, zodat ze actie moesten ondernemen. [een deel slecht leesbaar] Eisers eisen nu overlegging van kwitanties waaruit blijkt dat Quintaal echt betaald heeft.

f. 15v: Nr. 2.

f. 17r: 21 september 1771, verklaring van de gerechtsbode Wessa, dat Quintaal gevorderd is de somma te voldoen binnen drie maal 24 uur. Ondertekend in Singalees schrift.

f. 19r: 27 september 1771, protest door Quintaal: hij heeft 100 Rds gegeven, wil voor de rest in Colombo en borg stellen en anders op Coromandel een bewijs van bodemerij geven. Op de achterkant: nr. 3.

f. 21: zegel, behorend bij het rekening-courant afschrift.

f. 22v-23r: 22 juli 1772, rekening-courant afschrift, ondertekend door François Quintaal.

f. 24v: Nr. 4.

Stukken rondgestuurd van 28 juli tot 10 augustus 1772:

f. 25r: extract civiele rol 12 augustus 1772, het verzoek van Quintaal om getuigen te mogen horen wordt toegestaan.

f. 26r-26v: extract civiele rol, 19 augustus 1772, formele oproep van Jan Jakob Katuffe, boekhouder in dienst van de Compagnie, Jan Hendrik Wessa, gerechtsbode alhier, Pedro Winture, chitty en inwoner alhier, Christiaan Moraijs, inwoner alhier, Pasquaal alias Panso, Singalees en inwoner alhier, om te getuigen.

f. 27r-27v: extract civiele rol, 30 september 1772, verzoek van Narajene en Moettoe dat Quintaal zijn bewijzen overlegt.

f. 28r-28v: extract civiele rol, 7 oktober 1772, herhaald verzoek van Narajene en Moettoe dat Quintaal zijn bewijzen overlegt, en verzoek dat de overgelegde beantwoorde interrogatoriën in forma probanti worden gebracht, hetgeen wordt toegestaan.

f. 29r-29v: extract civiele rol, 16 oktober 1772, verzoek van Quintaal contra de getuigen Katusse, Wessa, Morais, Wintura, Samina de Pulle, Pasquaal alias Pantjo (zie 19 augustus), om hun op 7 september en 5 oktober beantwoorde interrogatoriën onder ede te recolleren; en contra de eisers om bij het recollement van Katusse en Wessa te zijn. Tevens overleggen Narajene en Moettoe contra-interrogatoriën om daarop de getuigen te horen en verzoeken een dictum: L:a A: verzoek om de contra-interrogatoriën in te mogen brengen en te recolleren. Besluit dat de getuigen binnen 8 dagen ter recollering gebracht worden.

f. 31r: extract civiele rol, 28 oktober 1772, verzoek van Narajene om Pedroe Soerie en Antho Ademan, beide chitty en inwoners alhier, te laten getuigen. Deze worden daartoe gecondemneerd.

f. 32r: extract civiele rol, 11 november 1772, verzoek van Quintaal dat Narajene en Moettoe hun bewijs leveren. De gerequireerden vragen nog uitstel; geaccordeerd voor acht dagen.

f. 33r: extract civiele rol, 19 november 1772, verzoek van Quintaal dat Narajene en Moettoe hun bewijs leveren. Dezen verzoeken recollement onder ede van een verklaring, wat toegestaan wordt met copie voor requirant.

f. 34r-37r: extract civiele rol, 11 december 1772. Narajene en Moettoe contra Pedroe Soerie en Antho Ademan met de eis dat deze hun verklaring van 16 november onder ede recolleren, en contra Quintaal om erbij te zijn. Quintaal overlegt contra-vragen. Na afwikkeling hiervan vragen Narajene en Moettoe invoeging van een dictum: L:a B: Ze vragen voortgang met de eed hunner getuigen. De getuigen weten niet of Quintaal in het huis waaruit de vier questieuse zakken met geld gehaald waren gewoond had, maar met de andere verklaring staat vast dat zij inderdaad uit diens huis deze zakken haalden en op een kar legden, waarop nog geld van de bankier Lebbe Saiboe lag, en dat dit naar het Kasteel gebracht en aan de kassier gegeven werd. Maar hun verklaringen zijn tegenstrijdig over de vraag, of er niet al meer zakken van Quintaal lagen, en of Antho Adema wel op de kar zat. Daarom verzoeken zij een confrontatie hierover.

Quintaal verzoekt ook insertie van een dictum, betreffende de verklaring van zijn getuige Katusse c.s.: L:a D: Quintaal heeft voldoende bewezen dat Narajene en Moettoe zakken geld hebben ontvangen en weggebracht, maar zij willen zijn getuigen verdacht maken. Hij vraagt om toelating tot de eed.

f. 37v: Nr. 3 doorgehaald.

f. 38r-38v: extract civiele rol, 16 december 1772, verslag in de Raad van de twee commissarissen dat ze bij het recollement van 11 december aanwezig waren en dat ze

het oordeel van de Raad inzake het verzoek tot de eed afwachten. De Raad besluit eerst de stukken die bij het recollement behoren rond te sturen.

f. 39v: Nr. 10 doorgehaald.

Stukken rondgestuurd van 22 januari tot 29 februari 1773:

f. 40r-40v: extract civiele rol, 3 maart 1773, besluit van de Raad inzake de getuigenissen (inmiddels de Raad rondgezonden): hij berust in de vorm waarin ze nu gebracht zijn.

f. 41r-41v: extract civiele rol, 10 maart 1773, verzoek van Narajene en Moettoe om enquête en overlegging van contra-interrogatiën, door Quintaal een termijn van acht dagen verzocht en hem verleend.

f. 42r-42v: extract civiele rol, 17 maart 1773, verzoek van Narajene en Moettoe dat Quintaal bewijzen levert zoals op 10 maart gesteld en vragen om korte expeditie van justitie. Quintaal overlegt de interrogatoriën en contra-interrogatoriën tegen requirants twee getuigen en verzoekt om een dictum. L:a E: verzoekt ook om een enquête, om terugname van bewijzen en om korte expeditie van justitie. De Raad stemt hierin toe.

f. 44r-47v: extract civiele rol, 23 juni 1773, verzoek van Narajene om hun bewijzen te mogen overleggen en om insertie van een dictum: L:a C: Verwerping van de bewijzen van gedaagde, wegens valsheid en onnauwkeurigheid; nu zegt hij 83:12 Rds betaald te hebben, terwijl uit de insinuatie van 1771 blijkt van 81 1/8 Rds. Buiten dit bedrag hebben ze nog ontvangen: 100 Rds uit de schuld-ola; bij de eerste citatie weer 100 Rds, maar niet 170 Rds zoals Quintaal met zijn getuigen Katusse, Morais en Wintura wil doen geloven; deze getuigen spreken elkaar tegen en de getuigen Antho Adema en Pedro Joerie bewijzen het tegendeel. Dat zij deze 100 Rds niet in mindering hadden gebracht was omdat zij dachten dat ze voor de voldoening van een andere restschuld, van 100 Rds, van Quintaal aan hun principaal dienden. Quintaal echter zei dat ze daarvoor niet diende. Ook ontkennen Narajene en Moettoe dat zij 50 Rds hebben ontvangen, iets dat Quintaal met het getuigenis van Pasquaal alias Pantjo probeert te bewijzen, ofschoon deze, als zijn bediende, niet geloofd moet worden. Ze verzoeken om toelating tot de eed.

Quintaal verzoekt om insertie van een dictum: L:a F: Quintaal wijst erop dat Saminade Pulle na zijn verklaring naar de Kust vertrokken is en teruggekeerd deze nog niet heeft gerecolleerd, verzoekt om de zaak hierom niet uit te stellen maar om de eisers stante judicio tot be- of ontkennen van de ontvangst van de 100 Rds te dwingen. Narajene bekent nu de 100 Rds van Saminade ontvangen te hebben. Quintaal overlegt nog een deductie en contra-interrogatiën, en verzoekt om spoedige afdoening. De Raad besluit om eerst de stukken rond te sturen.

f. 47v: Nr. 5.

f. 48r-49v: 16 november 1772, getuigencomparitie van de chitty Antho Adema (60 jaar, rooms) en Pedroe Joerie (25 jaar, heidens), beide van Colombo, op verzoek van Narajene en Moettoe, en van de Malabaarse tolk Salomon de Costa Wiraspa. De eerste verklaart 8 tot 10 maanden eerder [= januari-maart 1772] van de bankier Lebbe Saaiboe in de bankzaal 500 Rds ontvangen te hebben en deze op de ossekar van de tweede gezet heeft om het geld binnen het Kasteel te brengen en aan de kassier Reintous af te geven. Maar onderweg werd hij door Narajene bij de deur van Janan Pattangatijn

staande aangehouden en door deze gevraagd, vier zaken met elk 25 Rds aan duiden mee te nemen, tegen betaling, om ze in de Compagnieskas te storten. Dat nam hij aan. De zakken werden uit het bewuste huis gehaald en Antho Adema merkte ze met betelkalk. Hij heeft alles binnen het Kasteel gebracht en afgegeven. Pedroe Joerie bevestigt de getuigenis van Antho Adema volledig, met uitzondering dat hij niet wist hoeveel geld ze in de bankzaal mee hadden gekregen en ook niet uit wiens huis de vier zakken gehaald waren.

f. 49v-50r: 11 december 1772, getuigencomparitie en bevestiging van hun getuigenissen door Antho Adema en Pedro Joerie. “Solvit cum zegels getuig en tolksgeld Rds: 3.14. –”

f. 50v: 3 maart 1773, verklaring dat bij appointment van de Raad de voorgaande verklaringen in forma probanti gebracht zijn.

f. 51v: Nr. 6.

f. 52r-56v: 16 oktober 1772, de contra-interrogatoriën van Narajene en Moettoe, op 3 maart 1773 in forma probanti gebracht. Wessa verklaart niet te weten of Chinne Koettie modliaar, de lasthebber van Quintaal, iets aan de eisers betaald heeft. Katusse zegt dat hij een ossekar met geld van het huis van Quintaal heeft zien weggaan, waarheen wist hij niet, en dat hij Narajene en Moettoe aldaar en toen bezig heeft gezien met het ontvangen en wegbrengen van geld. Hij weet niet of daar al zakken met geld op lagen noch of de chittie en Antho Adema erop zaten. Hoe groot de erop gelegde zakken waren weet hij niet, wel dat het er 5 of 6 waren; maar hij heeft niet gevaagd of het zakken waren waarin gewoonlijk 25 Rds gaan. [Narajene en Moettoe zeggen hier, dat Katusse niet kon weten hoeveel zakken het waren als er al zakken op lagen; Katusse persisteert.] Quintaal had hem daarna gezegd nog een assignatie te geven aan eisers ter voldoening van zijn schuld. Wintura verklaart dat hij 175 Rds aan Moettoe heeft uitbetaald. Morais verklaart dat de eisers de ossekar voor het huis van Quintaal hebben gebracht en toen met anderen enige zakken met geld erop gelegd hebben. Er lagen al enkele zakken op en er zat een hem onbekende chittie op. De uit Quintaals huis gehaalde zakken waren redelijk groot maar hij kan niet zeggen of het zakken van 25 Rds waren. Wessa verklaart nog gezien te hebben dat Quintaal Narajene een schuld-ola overgaf en Chinne opdracht gaf, zijn goederen te verkopen, en dat Narajene klaagde, dat Quintaal zijn schuld niet betaalde.

f. 58r-64v: 7 september 1772, de interrogatoriën van Quintaal, op 3 maart 1773 in forma probanti gebracht. Saminade Pulle verklaart 100 Rds aan Narajene betaald te hebben tegen de schuld-ola, Pedro Wintura dat hij 175 Rds tegen de assignatie van het hoofd van Manaar, Van der Spar, aan Moettoe heeft betaald. Katusse verklaart dat hij Narajene en Moettoe in april 1772 met 5 à 6 zakken geld uit het huis van Quintaal heeft zien komen en op een ossekar zien laden. Hij verklaart verder van Quintaal gehoord te hebben dat het om een wissel ging, getrokken door het hoofd van Manaar, Van der Spar, op de hoofdadministrateur Raket, om aan Quintaal te betalen. Morais bevestigt dat Quintaal in april in zijn huis woonde en dat hij gezien heeft dat een kafferjongen en enkele bankiers enkele zakken met duiden op een ossekar meenamen, maar dat hij niet weet waar naar toe. Pasquaal verklaart 50 Rds aan Moettoe te hebben betaald. f. 63v: “Solvit cum zegel, getuig, en tolksgeld Rds: 12:[x]6 ½.”

f. 65v: Nr. 8.

f. 66r-70v: 3 oktober 1772, de contra-interrogatoriën van Quintaal, gerecolleerd op 11 oktober 1772, op 3 maart 1773 in forma probanti gebracht. Antho Adema verklaart niet geweten te hebben dat Quintaal vlak bij het huis van Janan Pattangatijn woonde. Pedro Joerie verklaart dat de kar daar bij stond en dat Narajene uit een huis daarbij 4 zakken met duiten bracht en op de kar legde, maar niet erop gelet heeft of het uit diens of een ander huis kwam. Antho Adema verklaart wel gezien te hebben dat Narajene uit een huis vlak voor dat van Janan kwam, met 4 zakken geld, maar niet te weten wiens huis dat was. Pedro verklaart niemand op de stoep te hebben gezien [scil. Morais]. Daarna, zo Antho Adema, ging Narajene achter de ossekar aan; Pedro zegt van niets hierover te weten. [Hierop zeggen Narajene en Moettoe dat het raar is dat ze nu weten dat Quintaal daar woonde en eerst niet.] Antho Adema verklaart dat hij 500 Rds van Lebbe Saaiboe op de kar had, dat onderweg Narajene hem vroeg 100 Rds mee te nemen om in het Kasteel te brengen, dat deze vlak voor het huis van Janan stond, dat deze vervolgens 4 zakken haalde en op de kar legde, die hij, Antho Adema, ter onderscheiding met betelkalk merkte. Pedro zegt dat Narajene 4 zakken met duiten op de kar legde maar dat hij niet weet of deze uit Quintaals of een ander huis kwamen. Niemand had hen gezegd waarom Narajene dat geld had gekregen. Van 6 zakken weten ze niets. Het is zeker niet zo dat Antho Adema wel 4 zakken met 25 Rds, en niet 2 zakken met 35 Rds niet met kalk gemerkt heeft, zo beiden. Antho weet wel dat Narajene 4 zakken in het Kasteel geteld en de kassier gegeven heeft maar niet weet of deze nog meer afgegeven heeft. [Hier merken Narajene en Moettoe op dat het raar is dat, nu beide geïnterrogeerden geen aantekening hebben bijgehouden, ze na zo lange tijd zich alles zo goed herinneren. Beide echter persisteren.]

f. 71v: Nr. 9. “Voor het minuteren der responciven door de getuijgens verleend zowel als het gros met het verbruijkt zegel en het geen den malabaars tolk verdiend heeft tezamen Rds: 5:[x]5 ½.”

f. 72: Nr. 10. deductie van rechten, overgegeven door Quintaal: omslag.

f. 73r-76r: deductie van rechten, overgegeven door Quintaal in Rade op 23 juni 1773. Quintaal, die stelt alles wat hij schuldig was betaald te hebben, en dat hij 170 Rds in zes zakken, 4 met 25 en 2 met 35 Rds in duiten, aan Narajene en Moettoe had gegeven, maar dat zij beweren slechts 100 Rds in vier zakken van 25 Rds te hebben ontvangen; dat hij in goed vertrouwen nooit van hen een kwitantie had gevraagd; verzoekt hierin (f. 76r) tot de eed te worden toegelaten, onder verwijzing naar S. van Leeuwen, Het Rooms-Hollands Regt, 5e Boek, 22e Deel, nr. 4.

Hierna zijn de stukken vanaf 6 juli tot 10 (?) augustus 1773 rondgestuurd. Vermoedelijk is daarna, in de periode van september tot december 1773, een vonnis geveld of een schikking bereikt. Wij hebben hier een dossier voor ons dat, blijkens de herhaaldelijke vermelding van ‘Raket’ in de linkerbovenhoek, het dossier was van de president van de Raad van Justitie, Bartholomeus Jacobus Raket. Het echte procesdossier bestaat niet meer. De stukken daarvan zullen, zoals hiervoor gezegd, na afloop zijn toegezonden aan de partijen.

De procespartijen waren enerzijds Narajene Poelle (ook: Pulle) en Moettoe Rame modliaar (inlands hoofd), factoors van Ajngen Patto Apie Rama Najeker te Nagapatnam, en Paans (ook: Frans) Quintaal, vrij koopman en inwoner van Pondichéry en verblijvend

te Colombo. Nagapatnam (ook: Negapatnam), liggend op de kust van Coromandel (Zuid-Oost India) was van 1657 tot 1781 een VOC factorij. Pondichéry was van 1674 tot 1816 een Franse factorij, die met tussenpozen door de Engelsen werd bezet. Ten tijde van het proces was Pondichéry weer (even) Frans en stond het onder bewind van Jean Law de Lauriston (1719-1797). Het kende in die tijd een opleving en telde tussen de 25 en 30 duizend inwoners, van wie het Europese deel uiteraard zeer beperkt was (omstreeks 1766: 1000-1200 op ca. 60.000 inwoners, terwijl in 1777 het inwoneraantal was teruggelopen tot 27.273).²³ Van Nagapatnam, waar Ajgen Patto Apie Rama Najeker woonde en waar zich in de periode 1690-1781 de zetel van de gouverneur van de kust van Coromandel bevond, is onbekend hoeveel inwoners het telde, maar het aantal zal niet hoog zijn geweest. Het gerecht daar was de Raad van Justitie. Juridisch gezien ging het in dit proces om een geschil tussen personen, residerende in verschillende rechtstelsels. Quintaal, wiens naam op een Portugese oorsprong kan wijzen,²⁴ beriep zich echter niet op Frans recht. Narajene en Moettoe, die Ajgen vertegenwoordigden, zullen in Colombo hebben gewoond (anders was hun woonplaats wel vermeld), waren ongetwijfeld inheemsen en zouden zich wellicht op inheems recht hebben kunnen beroepen, maar daar zij zich aan het VOC-recht onderwierpen kunnen wij aannemen dat zij dat niet hebben overwogen. Ook Quintaal onderwierp zich zonder meer aan het VOC-recht. Dit VOC-recht was in beginsel het materiële en formele recht van de Republiek, in het bijzonder het recht van de provincie Holland, vermeerderd met zowel de regelingen die de Hoge Regering in Batavia had uitgevaardigd, als die van de Politieke Raad van Ceylon. Hadden Narajene en Moettoe niet, als vertegenwoordigers van de eiser te Nagapatnam, het proces daar moeten aanspannen? Zij zullen zeker niet Pondichéry hebben willen kiezen, maar waarom niet het gerecht te Nagapatnam? Theoretisch is niet onmogelijk dat, gezien de hoogte van de vordering (meer dan 300 Rds),²⁵ de zaak in Negapatnam was aangespannen en daarna in hoger beroep diende bij de Raad van Justitie in Colombo, maar niets in het dossier wijst daarop zodat we uitgaan van een eerste aanleg in Colombo. Waarschijnlijk kozen zij Colombo omdat de koop daar gesloten was en op dat moment Quintaal daar verbleef en zo gemakkelijk kon worden gedaagd.

Partijen hadden een contract gesloten over de levering van arreek. Arreek was de noot van de *aruca catechu* palm en werd als genotsmiddel gepruimd met kalk en een betelblad.²⁶ Het werd op Ceylon door de inheemsen gewonnen en de VOC had een zeer profijtelijk monopolie op de handel ervan. De sluikhandel erin werd bestreden, maar

23 M.V. Labernadie, *Le vieux Pondichéry 1673-1815. Histoire d'une ville coloniale française*, Pondichéry/Paris 1936, p. 335-336 en 347.

24 'Quinta' is Portugees voor wijngaard of wijnhuis. Een 'quintaal' is een maat van ca. 110 kilo voor druiven.

25 Waarschijnlijk gold ook voor Coromandel dat de grens voor hoger beroep op 300 Rds lag.

26 Zie voor afbeeldingen van de boom en de vruchten: R.K. de Silva & W.G.M. Beumer, *Illustrations and views of Dutch Ceylon 1602-1796*, Londen/Leiden 1988, p. 424-425. Ook elders, zoals in Indonesië, was het pruimen van bijvoorbeeld betel of sirih zeer geliefd.

omdat de VOC zo'n lage prijs oplegde verkozen velen de exploitatie ervan te staken. In 1778 werd de handel vrijgegeven.²⁷

Het proces betreft de vordering van Narajene en Moettoe van 378 $\frac{3}{4}$ Rds aan ropijen²⁸ op Quintaal, verder 91 Rds aan duiten opgenomen op 22 juli 1771 door Quintaal om daarvoor goede arreek te leveren, verder interest à 1 Rd per procent per maand hierop vanaf 22 juli 1771, met daarop in mindering 30 pagoden²⁹ à 17 schellingen ieder 29 ropijen bedragend, tezamen 81 $\frac{7}{8}$ Rds.³⁰ Quintaal zei dat hij, in Colombo zijnde, in 1771 200 amunam arreek van de VOC had gekocht à 9 Rds per amunam.³¹ De helft hiervan stond hij af aan de eisers met een winst van $\frac{1}{4}$ Rds per amunam en hij ontving daarvoor van hen op 19 augustus 1771 900 Rds. Zij accepteerden echter maar de helft (50 amumans) van de arreek, tegen 9 $\frac{1}{4}$ Rds per amunam, tezamen 462:24 Rds. Daarbij kwamen nog onkosten en koeliegelden, 7:24 Rds, resulterende in 470 Rds. De andere 50 amunams arreek werden door Narajene en Moettoe geweigerd, aangezien deze noten waren bedorven. Quintaal zag er kennelijk vanaf alsnog goede noten te leveren. Hij moest deze nu voor eigen rekening nemen en had, hoewel hij niet goed bij kas was, zijn crediteuren in ropijen en pagoden voorlopig het bedrag van 83:12 Rds voldaan.

27 De VOC zette het door de Portugezen ingevoerde systeem voort. Ook grond waarop praktisch geen bomen stonden, moest per jaar een vastgestelde hoeveelheid arreek opbrengen tegen een vergoeding van vier larijn per amunam van 24.000 noten. Het ontbrekende deel werd overgeboekt naar de balans van het volgende jaar. Daarnaast kocht de VOC alle overige arreek op tegen negen larijn per amunam van 28.000 noten. Het overschot van 4000 (de crescentie-noten) vormden de neveninkomsten van de Gouverneur. Dit was één van de manieren waarop Compagniedienaren zich persoonlijk verrijkten, namelijk door met twee maten te meten en door met het surplus zelf handel drijven. Dat bleek eens te meer omstreeks 1706. Handelaars uit het Singalese koninkrijk die de arreek op de markt wilden brengen, werden opgewacht en gedwongen hun koopwaar tegen een lage prijs van de hand te doen. In 1746 werd meer dan 18000 amunam geëxporteerd. Wat meer werd geproduceerd dan noodzakelijk om aan de verplichtingen jegens de VOC te voldoen, liet men vaak onder de bomen weggroten. De VOC nam daarop zijn toevlucht tot 'moren' (moslims oorspronkelijk afkomstig van de kust van Madura, zie Nadaraja, op. cit., p. 21-22) uit Galle en Matara en vertrouwde hen de taak toe om de arreek te oogsten tegen de toezegging van een flinke vergoeding boven hetgeen waartoe de VOC al verplicht was. De winst werd enigszins beïnvloed door concurrentie van Engelse arreek uit Atchin, maar sterker nog door de smokkel. Sommigen suggereerden als oplossing het monopolie op te geven en de markt open te stellen. Pas in 1778 gaf de VOC toe aan de vrije handel, net zoals elders, op voorwaarde dat handelaars de arreek zouden doorverkopen aan de VOC tegen een van tijd tot tijd vast te stellen prijs. De VOC op zijn beurt verkocht de noten met een winst van bijna 200 %. In 1756 leverde de export de VOC fl 100.000 op. Tijdens de ambtsperiode (1785-1794) van Willem Jacob van de Graaff (1737-1804), lagen de netto inkomsten enkel uit de arreekhhandel zo rond de fl 79.000 per jaar. Zie P.E. Pieris, *Ceylon and the Hollanders, 1658-1796*, Tellippalai 1924, p. 43, 53, 92 en 160; Wagenaar, op. cit., p. 175; en E.M. Jacobs, *Koopman in Azië. De handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18de eeuw*, Zutphen 2000, p. 44-45.

28 Een ropij was een zilveren munt met een waarde van 25 zware of 30 lichte stuivers; zie Hovy, op. cit., p. 985.

29 Een pagode was een Zuidindiase gouden munt ter waarde van ca. twee Rds; zie Hovy, op. cit., p. 983.

30 Ten tijde van het VOC-bestuur circuleerden velerlei munten. Uit de stukken blijkt dat de rijksdaalder in 1772-1773 eerder fungeerde als de rekeneenheid waarin de verschillende muntspeciën werden uitgedrukt dan als een werkelijk gehanteerde munt.

31 De amunam was een droge inhoudsmaat van wisselende grootte (voor de arreek ca. 110 kilo); zie Hovy, op. cit., p. 975.

Hij wilde in september vertrekken (vermoedelijk van Colombo terug naar Pondichéry), maar werd gerechtelijk gesommeerd het restant te betalen. Hij overhandigde de bode een schuld-ola van 100 Rds ten laste van Saminada Poelle (waarmee zijn schuld met 653:12 Rds op 900 Rds verminderde) en bood aan het restant op de kust van Coromandel met bodemerij-interest te betalen. Omdat eisers hiermee geen genoegen namen, gelastte hij vervolgens zijn lasthebber Chinne Koettie, modliaar in Colombo, al zijn in Colombo aanwezige handelswaar te verkopen, zo nodig voor de helft van de prijs. Narajene en Moettoe accepteerden verder een borg totdat Quintaal terug zou komen. Enige maanden na zijn terugkomst had Quintaal, na daartoe te zijn aangemaand, nog steeds niet betaald. Zo wekte hij volgens Narajene en Moettoe de verdenking op zich in het geheel niet te willen betalen. Derhalve besloten ze hem voor het gerecht te dagen. Per slot van rekening hadden zij contant betaald en had Quintaal al die tijd daar voordeel uit kunnen trekken. Daarom eisten zij ook de wettelijke rente. Quintaal weer beweerde dat hij al 170 Rds had betaald en nu nog slechts 26:36 Rds te betalen had, die hij bij deze aanbood. Narajene en Moettoe weer eisten overlegging van de kwitanties waaruit dat zou moeten blijken.

Het ging dus om de koop van 100 amunams goede arreek met vooruitbetaling van 900 Rds op de koopprijs van 925 Rds. Bij de levering werden van de 100 aangeboden amunams 50 afgekeurd, omdat de noten niet meer goed waren. Kennelijk bood Quintaal niet aan, alsnog andere amunams te leveren, of kon hij dit niet meer omdat deze al aan anderen waren verkocht en geleverd. Daarmee ontstond, blijkens de eis, een vordering die bestond uit het verschil tussen de 50 amunams à 9¼ Rds en vooruitbetaalde 900 Rds (afgezien van de vraag of de onkosten en koeliekosten nog ten laste van de kopers kwamen), ergo een bruto bedrag van 437½ Rds.

Nu is het de vraag of het risico voor de koopwaar was overgegaan door de individualisatie van de arreek door Quintaal of dat dit later had moeten gebeuren bij de inspectie door Narajene en Moettoe. Het laatste blijkt het geval te zijn. De kopers inspecteerden de koopwaar, die uit het pakhuis kwam, keurden de helft hiervan af³² voor risico van Quintaal. Wellicht ging het om verborgen gebreken. Het is denkbaar dat Quintaal had gekocht met het oog op een toekomstige levering en meteen had doorverkocht met een winst van 2,78 %. Maar dat zou dan een zaak zijn geweest tussen hem en de VOC, van wie hij had gekocht. Hier ging het om de verkoop van soortzaken die pas bij aflevering werden geïnspecteerd en geïndividualiseerd. Op dat moment dienden de kopers akkoord te gaan en dan pas ging het risico over. De kopers keurden de helft van de arreek af en daardoor werd de koop deels niet perfect of moest deels worden vernietigd. Voor dat deel moest Quintaal de ontvangen prijs met rente terugbetalen. Aldus lijkt de afhandeling niet af te wijken van de regels over het risico bij koop van genuszaken, zoals die alom in de Republiek golden, met name in Holland, en welk recht ook op Ceylon geacht werd te gelden.³³

32 Cf. Hugo de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche rechtsgeleertheit* III.14.35 en Johannes Voet, *Ad Pandectas*, ad D. 18.6 sect. 3 en 4.

33 Zie Hovy, op. cit., p. cx-cxviii; en J. van Kan, *The Batavian Statutes and the Outerfactories*, in: M.A.P. Meilink-Roelofs, M.E. van Opstall & G.J. Schutte (eds), *Dutch authors on Asian history. A selection of Dutch historiography on the Verenigde Oostindische Compagnie*, Dordrecht 1988, p. 295-319.

In het proces, waarvoor deze casus het uitgangspunt vormde, stond nu de vraag centraal, of al het geld, waarvan Quintaal beweerde dat hij het had terugbetaald, ook daadwerkelijk was ontvangen door Narajene en Moettoe. Daartoe vonden getuigenverhoren plaats. Quintaal zei onder meer 170 Rds in zes zakken met duiten bij hem thuis te hebben afgegeven aan Narajene (en Moettoe), die deze weer op een ossekar had geladen om naar het Kasteel te vervoeren. De voerman van de ossekar en zijn hulp beweerden echter stellig dat er maar vier zakken op de kar waren gezet (er lagen al zakken op met in totaal 500 Rds) en dat hij deze had gemerkt. Andere getuigen spraken van enige zakken, of van vier zakken met 100 Rds, of van 'vijf of zes' zakken die vanuit een huis op de ossekar waren geladen. Evenmin was het duidelijk of de zakken uit Quintaals huis of een ander huis waren gehaald. Narajene bleef ontkennen de gestelde 170 Rds te hebben ontvangen. Opmerkelijk is hierbij dat de kassier Reintous, die toch moet hebben aangetekend hoeveel Narajene in de Compagnieskas stortte, lid was van de Raad van Justitie, maar waarschijnlijk kon hij zijn wetenschap niet officieel inbrengen. Maar ook al had Narajene die dag de volledige 170 Rds gestort, dan betekende dit nog niet dat dit geld van Quintaal afkomstig was. Het was twijfelachtig of de vier zakken geld bevatten dat van Quintaal kwam, en niet ander geld van Narajene was. Gezien de getuigenverklaringen had de eis van Narajene en Moettoe wellicht moeten worden toegewezen, daar twee getuigen die het meest bij het voorval waren betrokken (Antho Adema en Pedro Joerie) duidelijk van vier zakken spraken, terwijl de andere getuigen slechts vagelijk van vijf of zes, of van enige zakken spraken. De verklaring van Wintura, dat hij het bedrag van 175 Rds aan Moettoe had uitbetaald, is in dit verband begrijpelijk: als het bedrag toen al was uitbetaald, deed het er niet meer toe of er zes zakken met 170 Rds uit het huis van Quintaal waren gehaald. In dat geval zouden zij overigens uit Narajene's eigen huis moeten zijn gekomen. Oorspronkelijk hield Quintaal het ook hierop: Wintura had direct aan Moettoe uitbetaald. Maar later, in zijn deductie, stelde Quintaal dat van de wissel uitbetaald door Wintura, hij weer 170 Rds in zes zakken (vier van 25 Rds en twee van 35 Rds) aan Narajene en Moettoe had uitbetaald, kennelijk bij hem thuis. Dit relaas werpt de verdenking op dat een dergelijke wissel weliswaar bestond, maar dat Wintura deze toch niet direct aan Moettoe had uitbetaald, maar na aandringen van Narajene alsnog aan Quintaal had betaald, maar niet het gehele bedrag. Als alles was betaald, hadden Narajene en Moettoe geen reden gehad een proces te beginnen. De manier waarop Quintaal twijfel probeerde te zaaien over de getuigen van beide eisers kan daarmee verband houden, evenals de vraag uit wiens huis de zakken afkomstig waren, iets dat evenmin duidelijk kwam vast te staan. En waarom had Quintaal nooit om een kwitantie gevraagd? Het waren toch geen geringe bedragen. Aan de andere kant is het niet onmogelijk dat Narajene en Moettoe inderdaad zes zakken met de 170 Rds hadden ontvangen maar dat het, omdat er al zo veel zakken (20 van elk 25 Rds?) op de kar lagen, onduidelijk was welke zakken zij nu op de kar hadden gelegd (Antho Adema moest deze merken om ze uit elkaar te houden) en zij voor de verleiding waren bezweken twee zakken even te vergeten en te beschouwen als behorende bij de overige lading. De twijfel van Quintaal aan de plotselinge standvastigheid van Antho Adema en Pedro Joerie zou erop kunnen wijzen dat Quintaal iets dergelijks in gedachte had of in ieder geval suggereerde om een eventueel eigen bedrog te maskeren. Aan het eind van zijn

laatste verklaring vroeg Quintaal om tot de eed te worden toegelaten en verwees daarbij naar *Het Rooms-Hollands Regt* van Simon van Leeuwen.³⁴ Misschien meende Quintaal niet te hebben bewezen dat Narajene alle zes zakken had gekregen, maar dan toch wel dat hij een aantal zakken had gekregen. Daarmee zou Quintaal tenminste voor de helft voor zijn stellingen bewijs geleverd hebben. De aanvullende eed kon dit tot een vol bewijs maken en zo zou Quintaal het proces kunnen winnen. Al weten wij niet of dit hem werd toegestaan, ook hier blijkt dat naast het materiële recht ook het procesrecht van Holland in acht werd genomen.

4 Het strafproces tegen Bapa Tallaga (1793)

Het derde proces is de strafzaak tegen de oud-soldaat Bapa Tallaga en heeft zich afgespeeld in 1793 (archieffnummer 4577). Het dossier bestaat uit extracten en originele stukken.

Het dossier bevat:

f. 1r-1v: extract uit de criminele rol, 17 juli 1793, van het criminele vonnis van de Raad van Justitie³⁵ tegen de gewezen soldaat Bapa Tallaga.

f. 2v: nr. 10.

f. 3r-8r: 17 juli 1793, de eis van de fiscaal mr. Johannes Adriaan Vollehove, voorgelegd in Rade.³⁶

f. 8v: nr. 9.

f. 9r-10r: extract criminele rol, 6 juli 1793, verklaring Bapa Tallaga over de verklaring van Mamanaetya.

f. 10v: nr. 8.

f. 11r-12r: extract criminele rol, 8 juli 1793, verklaring Bapa Tallaga over de verklaring van Moesela Naetya.

f. 12v: nr. 7.

f. 13r-14v: 10 (?) juni 1793, verklaring van Bapa Tallaga.

f. 14v-15r: 6 juli 1793, bevestiging door Bapa Tallaga van zijn verklaring.

f. 16v: nr. 6.

34 Zie Simon van Leeuwen, *Het Rooms-Hollands regt*, Boek V, Deel 22, n. 4 (editie Amsterdam 1678, p. 607). De eiser wordt, als hij een eerlijk mens is, de eed opgelegd als hij zijn eis voor de helft of meer heeft bewezen en de gedaagde geen tegenbewijs heeft geleverd of omstandigheden heeft aangevoerd tot zijn verschoning. Als de gedaagde bewijs heeft voor zijn verzet of een exceptie of een rechterlijke presumptie, of anderszins de posities gelijk zijn, dan mag de gedaagde tot zijn ontlasting een eed afleggen (met verwijzingen naar D. 50.17.125, de doctores ad D. 12.2.31 en C. 4.1.3, de *Synopsis praxeos civilis* van Paulus Merula, het *Speculum iudiciale* en de *Definitionum forensium* ... synopsis van Benedikt Carpvov).

35 President was mr. Johan Christiaan van Angelbeek (1757-1829), leden Assuerus Issendorp, Johannes Thierback, Udo Brants, Henrik Willem Francke (*1762), Justinus Kriekenbeek (*1738), Nikolaas Rijnders, François Christiaan van Spall en Gualtherus Petrus Theodorus van Rossum.

36 Hier wordt ook het delict genoemd dat Bapa Tallaga had begaan (zie hieronder).

f. 17r-17v: 15 juni 1793, verklaring van de oppermeester Knaus omtrent de wonden toegebracht aan de oosterse soldaat Koboe.

f. 17v-[17B]r: 8 juli 1793, bevestiging van voormelde verklaring.

f. 17v: nr. 5.

f. 18r-19r: 8 juni 1793, verklaring van Karsa van Sumanajo, Lankier van Pasarsoerie, Panadien van Sjongasjattie, Singa Soeta van Sendeor.

f. 19r-19v: 6 juli 1793, bevestiging van voormelde verklaring.

f. 19v: nr. 4.

f. 20v-21r: 10 juni 1793, verklaring van Mamanaatja van Barberij.

f. 21v: 6 juli 1793, bevestiging van voorgaande verklaring.

f. 21v: nr. 3.

f. 22r-23v: 8 juni 1793, verklaring van Moesela Naatja, ook Moeselam.

f. 23v-24r: 6 juli 1793, bevestiging van voorgaande verklaring.

f. 24v: nr. 2.

f. 25r: 17 juli 1793, register der stukken in de criminele zaak tegen Bapa Tallaga: 9 nrs., waaraan het vonnis als nr. 10 is toegevoegd.

f. 27r-28r: 7 juni 1793, verklaring van de soldaat Koboe.

f. 28v: 6 juli 1793, bevestiging van voorgaande verklaring.

f. 28 v: nr. 1.

f. 29r: lijstje van rondzending ter approbatie door leden van de Raad te Colombo.

Met f. 29 eindigt het dossier inzake Bapa Tallaga. Er volgen dan twee andere dossiers of delen ervan: op f. 30 begint een dossier over een diefstal, begaan in 1776, en daarna, op f. 40-51v, volgt een deel uit een ander dossier dat gaat over het bezit van land (een deductie, op 3 augustus 1756 in Rade voorgedragen), met daar op f. 53r-53v een extract uit het tombo-boek van 1682, gemaakt in 1753.³⁷

De zaak betreffende Bapa Tallaga vond zijn oorsprong in huwelijksproblemen. Bapa Tallaga was een zogenaamd 'oosters' soldaat die diende in het regiment van de kapitein Singa Troena. In 1792 was hij in het huwelijk getreden met Mamanaatya. Al spoedig had deze vrouw hem verlaten en was naar de Maleise soldaat Koboe gegaan wiens vrouw, Moesela Naatya (gewoonlijk Moeselam genoemd) haar tante was. Daar was zij gebleven.³⁸ Bapa Tallaga vroeg zijn ordrekorporaal en de kapitein van de wacht of hij zijn vrouw kon terugkrijgen, maar dezen antwoordden dat dit alleen mogelijk was als Koboe en diens vrouw dat toestonden en Mamanaatya zelf dat wilde. Op de avond van 6 juni 1793 ging Bapa Tallaga daarom naar het huis van Koboe en trof eerst diens vrouw aan, die hem uitschold. Hij verwondde haar daarop met zijn kris en toen Koboe binnentrad, ook hem. De volgende dag werd hij gevangen gezet, uit de dienst ontslagen

37 Zie over de tombos op Ceylon: K.D. Paranavitana, *Land for money. Dutch land registration in Sri Lanka*, Colombo 2001.

38 Naast Europese soldaten had de VOC ook op Ceylon inlandse en oosterse soldaten in dienst. Deze laatsten kwamen uit de Indonesische archipel. Waar Bapa Tallaga, Koboe en de vrouwen precies vandaan kwamen, is moeilijk te zeggen. Bapa zou Maleis kunnen zijn voor 'vader', een aanspreektitel. Bapa Tallaga en zijn vrouw waren mohammedaans, Koboe was Maleis, Karsa ook. Dit zou op een herkomst uit Java kunnen wijzen, maar Celebes of Makassar zou ook kunnen. Zie Wagenaar, op. cit., p. 152.

en daarna strafrechtelijk vervolgd wegens het toebrengen van verwondingen. De feiten, die door middel van getuigenverklaringen aan de Raad van Justitie werden voorgelegd, werden geacht te zijn bewezen en Bapa Tallaga werd conform de eis veroordeeld om aan de paal tot bloedens te worden geselsd en daarna vijf jaren dwangarbeid te verrichten, met tevens veroordeling in de voor de geneeskundige behandeling van Koboe gemaakte kosten en de proceskosten.

Een kopie van het vonnis opent het dossier. De aanwezigheid van het vonnis kan worden verklaard, zoals al gezegd, door het feit dat in geval van dood- en lijfstraffelijke vonnissen het was voorgeschreven dat het vonnis ter approbatie werd voorgelegd aan de Raad van Ceylon. Daartoe diende deze Raad ook kennis te nemen van de aan het vonnis ten grondslag liggende feiten.³⁹ De Raad van Ceylon, ook Raad van Politie geheten, bestond uit de gouverneur en ten hoogste acht leden, van wie enkelen qualitate qua zitting hadden, zoals de commandant van de militie, de dessave van Colombo, de eerste pakhuismeester, en soms ook de fiscaal.⁴⁰ Het dossier ging op de 18e naar de overste Von Driberg, op de 18e door naar Samlant, op de 19e naar Van Zitter, op de 22e naar Van Ranzow en op de 23e naar de dessave Reintous,⁴¹ die het op de 24e toezond aan de secretaris.⁴²

De fiscaal had twee strafbepalingen geciteerd. De eerste stond in een (Ceylonese) advertentie van 1 juli 1772 onder artikel 32 en luidde: “alle degeene die eenig toelag maeken tegens lijf en leeden van haere eevenmenschen zullen naer omstandigheeden van zaeken zwaerlijk gestraft worden aan lijf, goed, eer ende leeven.” (f. 7r).⁴³ Het andere strafbare feit luidde: “Die iemand met slaan of werpen van stokken, steenen, etc., dat het bloed daarna volgt, zal, boven de civile boete, gemorioneerd of met de kolf bestraft werden of ook wel met de spitsroede ofte publike geesseling en brandmerk, naer exigentie van zaken.” (f. 7r). Deze laatste bepaling was oorspronkelijk omschreven in artikel 19 van de artikelbrief voor soldaten van de VOC van 25 juli 1628,⁴⁴ maar herzien op 27 december 1753 en hergenummerd tot artikel 49.⁴⁵ Het is deze herziene versie die de fiscaal citeerde, maar met verwijzing naar vermoedelijk het oorspronkelijke jaar van afkondiging.⁴⁶ De krijgswetgevingen werden volgens gebruik, zo zei hij, eens per maand

39 Zie Hovy, op. cit., p. lxxxi.

40 Zie Hovy, op. cit., p. lxxxviii-xc.

41 Zie over de dessave of landdrost: Hovy, op. cit., p. xci-xcii.

42 Deze personen maakten in 1796 en kennelijk ook reeds in 1793 deel uit van de Raad van Justitie te Colombo. De genoemde Samlant was waarschijnlijk Abraham Samlant, in 1796 negotieboekhouder in Colombo met de rang van koopman, zoon van Abraham Samlant (1713-1766), laatstelijk commandeur van Galle (Wagenaar, op. cit., p. 30). De overste Diedrich Carl von Driberg († 1804) was bevelhebber der troepen. Benedictus Lambertus van Zitter was secretaris van de Raad. Daniel Ditloff von Ranzow (1741-1822) was pakhuismeester van de VOC. Johannes Reintous was dessave van de provincie Colombo. Nadere gegevens zijn ontleend aan Journal of the Dutch Burgher Union of Ceylon 69 (1981), p. 45. Zie over de rol van deze personen ten tijde van de bezetting door Engeland: G. Nypels, Hoe Nederland Ceilon verloor, Den Haag 1908.

43 Hovy, op. cit., nr. 530 (p. 769-772).

44 NIP 1, p. 235; maar Van der Chijs geeft 25 juli als dag op.

45 NIP 6, p. 630.

46 Vermoedelijk, want de tekst is ten dele onleesbaar: 22 Julij [1]6.

voorgelezen en Bapa Tallaga kon er dus niet onwetend van zijn. In een ander geval, uit 1780, werd onwetendheid bij de oosterlingen juist aangevoerd om de opgelegde straf te verzachten.⁴⁷ Het was duidelijk dat Bapa Tallaga voldeed aan de voorwaarden die beide strafbepalingen stelden. Hij had zijn vergrijpen overigens zelf erkend en om verschooning verzocht.

5 Conclusie

Het door ons onderzochte materiaal wijst erop dat de civiele dossiers uit het archief van de Raad van Justitie van oorsprong het ‘werkarchief’ van de Raad hebben gevormd. Dat naast deze civiele dossiers ook criminele dossiers voorkomen is niet verbazingwekkend, omdat de Raad bevoegd was voor zowel civiele geschillen als strafzaken. Het is wel vreemd dat de beschreven criminele zaak in het archief is terechtgekomen in een bundel betreffende civiele zaken. Naast de archiefnummers voor civiele zaken (zie hiervoor), geeft de catalogus Jurriaanse ook een inventarisatie van de stukken betreffende de criminele justitie (de nrs. 4601-4767), maar het blijkt nu dat deze niet alle criminele zaken omvatten.

De dossiers werden blijkens de genoteerde namen gemaakt ten behoeve van de President van de Raad van Justitie om deze tijdens de processen een overzicht te geven. Zij werden op gezette tijden de andere leden toegezonden en strafrechtelijke dossiers werden soms in hun geheel, met vonnis en al, ter approbatie aan de Politieke Raad gezonden. Daardoor hoefde in civiele zaken de echte procesdossiers niet te worden rondgestuurd. Een dergelijke praktijk is niet in de toenmalige Nederlanden bekend. Uit de dossiers blijkt verder dat men er zorg voor droeg de procesorde in acht te nemen en het materiële recht toe te passen, zowel datgene dat op Ceylon zelf en in Batavia was uitgevaardigd, als het Rooms-Hollandse recht. Tenslotte geven de onderzochte documenten een goed beeld van de oorspronkelijke procesdossiers en van de zaken zelf, veel beter dan wanneer alleen de vonnissen bekend zouden zijn gebleven en bieden zij inzicht in de achtergronden van iedere zaak. Zij vormen daarmee voor de sociaal-historicus een waardevolle *Fundgrube* van het dagelijks leven in Ceylon in de achttiende eeuw.

47 Zie Hovy, op. cit., p. lxxxi, noot 8.